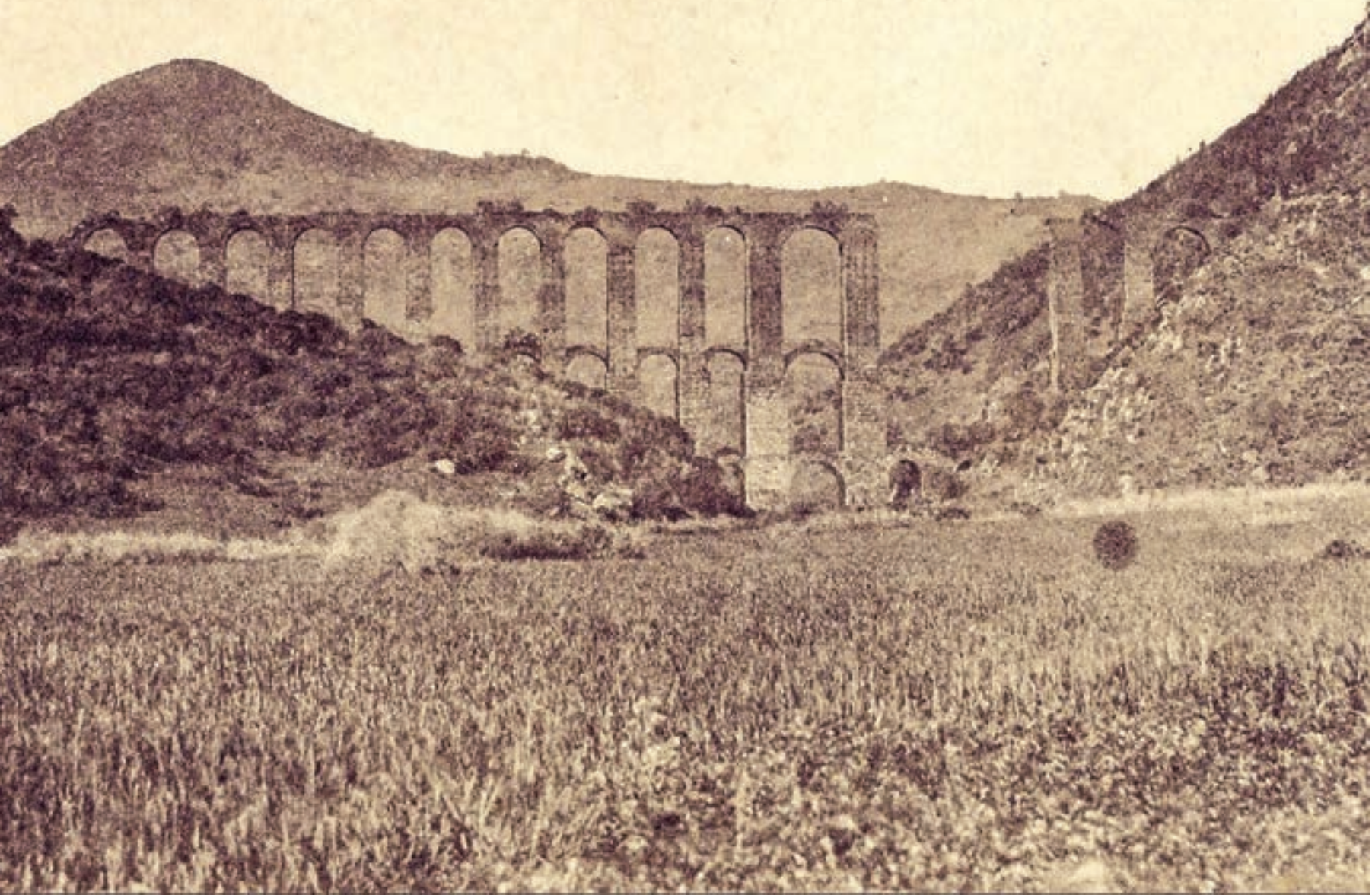

Osmanlı şehirlerinin vakıf suları

SAİD ÖZTÜRK

O

SMANLI Devleti'nde şehirlerin îmarı ve halkın temel ihtiyaçlarının karşılanmasında vakıfların önemli rolü olmuştur.

Vakıf müessesesi, zamanla büyük bir gelişme göstermiş ve Osmanlı asırlarında en mükâmil dönemini yaşamıştır. Klasik Osmanlı asırlarında bayındırlık, sağlık ve eğitim hizmetlerinin îfâsı için devlet bütçesinden bir pay ayrılmamış, ekseriyet îtibâriyle hizmetler vakıflar tarafından finanse edilmiştir. Toplumun bütün katmanlarında vakıf anlayışı yaygın bir şekilde kabul görmüş, en alt gelir grupları bile Allâh'ın rızâsını kazanmak için kamu yararına bir tahsîsatta bulunmak lüzûmunu hissetmişlerdir. Osmanlı kamu otoritesinin tam desteğini alan bu yaygın kabul, halkın refâhının artırılması gibi temel bir politikanın gerçekleşmesine hizmet etmiştir.

Toplumun aslî ihtiyaçları içinde suyun temîni hayâtî bir öneme sâhiptir. Bu sebeple su temîni meselesi, vakıf kurumunun üzerinde durduğu başlıca konulardan biri olmuştur. Zîra, Ömer Hilmi Efendi'nin *İthafu'l-Ahlafe fi Ahkâm-ı Evkaf* (İstanbul 1307, s. 15) adlı eserinde, "Vakfın efdalı nâsın kendüye eşedd-i ihtiyaç ile muhtaç olduğu bir şeyi vakfetmektir." diyor. İstanbul'da insanların en zarûrî ihtiyaçlarından biri, yüzyıllar boyu değişmeyen su ihtiyacının karşılanması idi. Osmanlı pâyitahtı İstanbul'un su ihtiyacının temîni ise vakıfların belli başlı hizmet alanlarından biri olmuştur. Öyle ki İstanbul'un fethinden îtibâren yüzyıllar boyunca şehrin her tarafına çok sayıda su yolları inşâ edilmiştir. Bunların bâzıları kilometrelerce uzaktan suları getiren, yapımı masraflı ve uzun süren su kemeri ve diğer su yapılarını ve büyük şebekeleri ihtivâ eden su sistemleridir. Bunların yanında nisbeten kısa isâleli memba suları da vakıf suları olarak inşâ edilmiştir. Bu isâle hatları dışında değişik yerlere çeşmeler yapılmış ve kuyular açılmıştır. İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü'nde bulunan "İstanbul Sularının Cârî Olduğu Vakıf Çeşme ve Sebillerle, Câmî, Tekke, Mescit, Mektep, Medrese, İmâret, Kışla, Kuyu ve Tulumbaların Defteri"nde İstanbul şehir sınırları

İstanbul'da bulunan su yolu ve bentlerinin harita ve planları, 1894-1895.

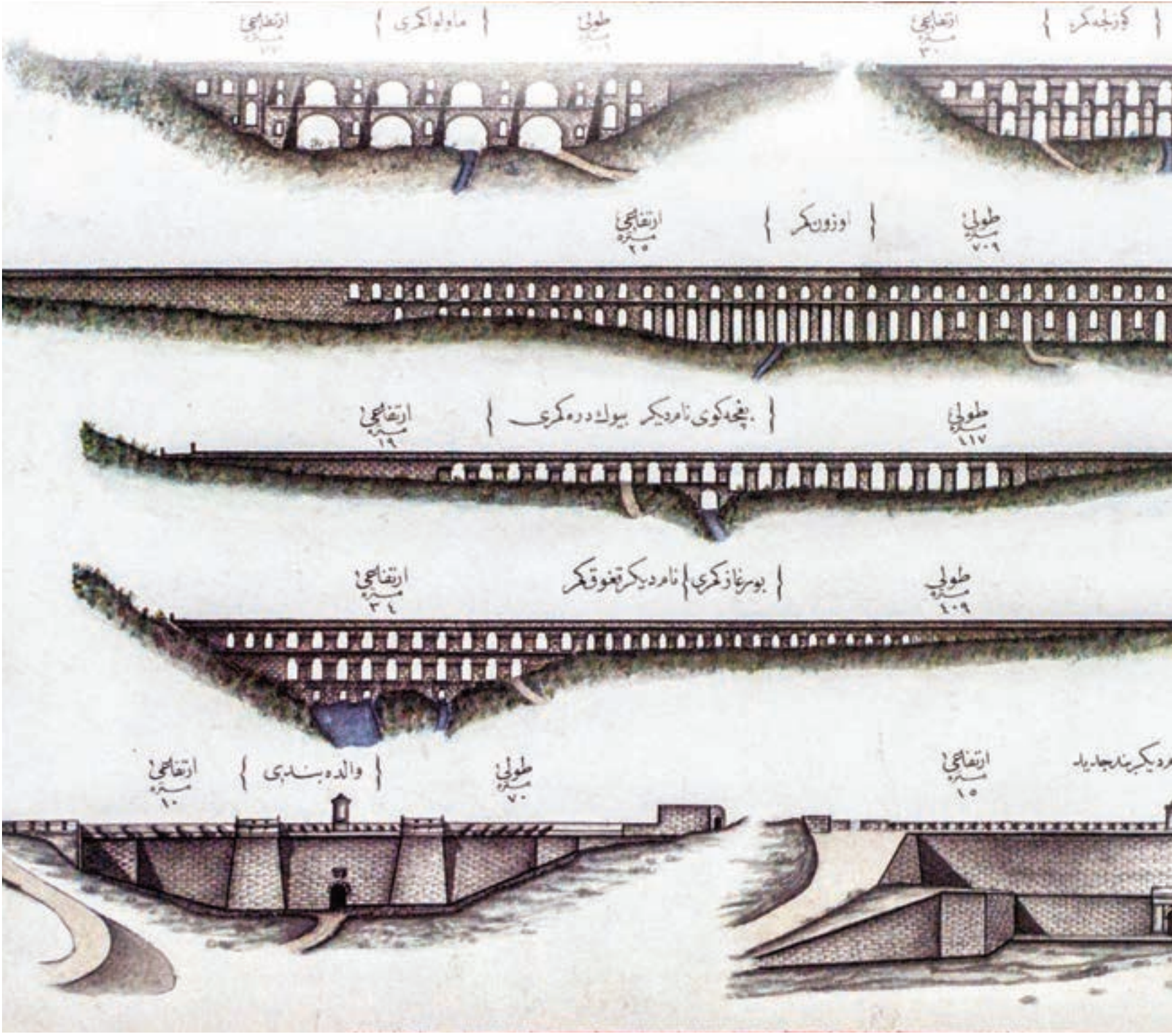
çinde 1553 adet vakıf çeşmenin tam listesi, yerleri, debileri ve vakfedenlerin isimleri yazılmıştır. Deferin tanzim şekli şöyledir: Sıra no, semti, mahallesi, sokağı, nevi, vakfı, durumu, suyun cinsi, parmak, masura, lüle.

Başta Osmanlı sultanları olmak üzere Osmanlı bürokratları, İstanbul'un su meselesi ile bizâtihi ilgilenmişlerdir. Tursun Bey târihinde anlatıldığı üzere Fâtihten Sultan Mehmed İstanbul halkının su ihtiyacının giderilmesi için araştırmalar yapılmasını emretmiş, Bizans'ın kullanılamaz hâle gelen eski su yolları

tesislerini tâmir ettirip yenilemiş, sağlanan suyu saraylara, hamamlara ve mahallelere taksim etmiştir. Fâtihten Turunçlu Suyu, Mahmud Paşa Suyu, Davud Paşa, Murad Paşa, İshak Paşa, Gedik Ahmed Paşa ve Şadırvan Suyu olarak isimlendirilen su tesisleri, Fâtihten devrinde yapılmıştır. Bu sular, vakıf sularıdır. Bu tesisleri ilk inşâ edenler tarafından, bakım ve onarımlarında kullanılmak üzere gelir getirici muhtelif gayrimenkuller vakfedilmiştir.

İstanbul'un belli başlı vakıf su sistemleri şunlar idi:

İstanbul'da bulunan su yolu ve bentlerinin harita ve planları, 1894-1895.

Fâtih Sultan Mehmed, Bizans'ın kullanılamaz hâle gelen eski su yolları tesislerini tâmir ettirip yenilemiş, sağlanan suyu saraylara, hamamlara ve mahallelere taksim etmiştir.

HALKALI SULARI

Fâtih döneminde inşâ edilen Halkalı ve Turunçluk suları yanında daha sonraki dönemlerde inşâ edilen birbirinden bağımsız 17 ayrı su yollarını ihtivâ ediyordu. Topkapı Sarayı'na kadar ulaşmıştır.

KIRKÇEŞME SULARI

İstanbul'un kuzeybatısında yer alan Kırkçeşme sularının yapımına Kânûnî Sultan Süleyman'ın emri ile Mîmar

Sinan tarafından 1554'de başlanmış, 1563'de bitirilmiştir. Daha sonraki dönemlerde ilâveler, katmalarla takviye edilen su sistemi memba, bent, çok sayıda büyük kemerler ve sâir yapılardan oluşmuştur. Surlara kadar uzunluğu 24 km'dir. Su yollarının yapımına büyük kaynaklar ayrılmıştır. Kânûnî'nin şahsî vakfı olan Kırkçeşme Tesisleri'nin mâliyeti 50.054.207 akçe'dir (Kâzım Çeçen'in hesaplamalarına göre 32.084.746 kg 85 ayar gümüş). Bu meblağ, bugünün değeriyle yaklaşık 325 milyon TL'ye karşılık gelmektedir.

TAKSİM SULARI

Birincisi Sultan I. Mahmud zamânında 1731 yılında olmak üzere 4 aşama hâlinde hepsi vakıf su olarak değişik zamanlarda inşâ edilmiştir. Uzunluğu 25 km'dir.

HAMİDİYE SULARI

Hamîdiye vakıf su yolları, Sultan II. Abdülhamid tarafından Boğaziçi tarafına ve Yıldız Sarayı'na su sağlamak için yapılmıştır. 1902 yılında hizmete girmiştir.

ATIKVÂLİDE SULARI

Üsküdar'da Osmanlı döneminde 18 vakıf su hattı inşâ edilmiş, 144 yere su dağıtılmıştır. Bu suların 3-4'ü hâric 2000'li yıllara gelinceye kadar halka içme suyu sağlıyordu. Sultan II. Selim'in karısı, Sultan III. Murad'ın annesi Nurbânû Sultan 1583 yılında vefâtından önce muhtemelen 1582-3'te Atik Vâlîde Suları diye isimlendirilen su yollarını inşâ etmiştir. İsâle hattının uzunluğu 15,3 km'dir.

KAYIŞDAĞI SULARI

Vakıf Kayışdağı sularına 27 ayrı membadan çıkan sular eklenmiştir. Toplam isâle hattı 18,5 km'dir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi İSKİ Genel Müdürlüğü'nün himâyesinde daha önce yürüttüğümüz ve tamamlanan bir araştırmada² İstanbul ve yakın çevresiyle sınırlı olmak üzere kurulan su vakıflarının sayısı 1000'in üzerindedir. Bu sayıya su kuyusu vakıflarını da ilâve ettiğimizde, sayı 2000'in üzerine çıkmaktadır.

Pâdişahların, saray mensuplarının, şeyhülislâmların, vezirlerin ve sivillerin su vakıfları vardı. Bu vesîleyle; Fâtih Sultan Mehmed (1444-1481), II. Bayezid (1481-1512), Kânûnî Sultan Süleyman (1520-1566), III. Ahmed (1703-1730), I. Mahmud (1730-1754), III. Mustafa (1757-1774), Sultan I. Abdülhamid (1774-1789) II. Mahmud (1808-1839) gibi pâdişahlar önemli yatırımlara imzâ atmışlardır.

Bu vakıflar içinde Bezm-i Âlem Vâlîde Sultan, Nurbânû Vâlîde Sultan (Atik Vâlîde Sultan- Alemdağ'da Taşdelen Suyu), Âdile Sultan gibi hanım sultanlara âit su vakıfları da bulunmaktadır. Tespitlerimize göre, sayıları otuzun üzerindedir. Geniş gelir kaynaklarına sâhip bu vakıfların en önemli harcamaları kalemlerinden biri su tahsisatları olmuştur.

Devletin üst bürokrasisinde yer alan kimselerden Sokollu Mehmed Paşa, Ahmed Paşa, Kethüdâ Osman Ağa, Kavas Ahmed Ağa ve Beykoz'da Ahmed Ağa'nın "Karakulak Suyu" sayılabilir.

Yusuf Ağa'nın 1805 târihli vakfiyesinde, Yusuf Ağa'nın muhtelif hizmetler için vakfettiği gayrimenkulleri yanında Yoros nâhiyesine bağlı Dereseki köyünde Karakulak Suyu denilen beş masura akar içme suyu ve iki çeşmeyi, Bahçeköy'de ihyâ ettiği bentten elde ettiği toplam sekiz masura içme suyunu bütün müştemilâtıyla vakfettiği belirtilmiştir³:

(...) ve Medîne-i Üsküdar'a muzâfa Yoros Nâhiyesi'ne tâbi ' Dereseki Karyesi'nde vâki ' es-Seyyid el-Hac Ahmed bin Hüseyin nâm kimesnenin lede'l-ahâli ve'l-cîrân ma'lûmü'l-hudûd bir kıt'a bahçesi derûnunda nübû'iden Karakulak Suyu dimekle meş-hûr beş mâsûrâ mâ-i lezîz-i cârînin kanavât-ı müsennâtına tâbi ' 'îyyet ile fi'l-asl nübû'unun etrâf-ı selâsesinden onar zirâ' mahal ile yine nübû'undan ihyâsına muvaffak olduğum çeşmeye ve iki kıt'a köşke ve andan Dereseki Karyesi tarîkine varınca bir araba geçidi yol olur mahall ile zikr-i mürûr iden iki köşkün ve 'arsa-i hâliyenin etrâf-ı selâsesi merkûm es-Seyyid el-Hac Ahmed'in cebel ve bahçe ve bağı ve taraf-ı râbi'i tarîk-i 'âmm ile mahdûd tulen ve 'arzen bi-hesâb-ı terbi'i altı yüz

RÜSTEM PAŞA'NIN KIRKÇEŞME MUHÂLEFETİ

DEVRİN sadrâzamı Rüstem Paşa ile diğer bâzı kişiler Kırkçeşme Suları'nın İstanbul'a getirilmesine muhâlefet eder; hatta Rüstem Paşa, Sinan'ın yanında çalışan Kiriz (Gürz) Nikola adındaki bir su uzmanını hapsedirir. Rüstem Paşa, şehre bol su getirilirse devletin çeşitli yerlerinden insanların İstanbul'a geleceğini, şehrin nüfusunun artacağını, şehrin iâşesinin zorlaşacağını ileri sürerek suyun getirilmesinin doğru olmayacağını söylerse de Kânûnî Sultan Süleyman suların kendi vakfı olarak getirilmesi ve inşaata devam edilmesi emrini verir. Bunun üzerine Sinan'ın bu işi beceremeyeceğini, paraların boşa gideceğini, yeteri kadar suyun bulunmadığını, suyun İstanbul'a gelmesinin mümkün olmadığını iddia edenler pâdişâhî kararından vazgeçirmeye çalışırlar. Kânûnî söylenenleri bizzat tahkik ederek bunların yanlış olduğunu tespit eder ve inşaatın sürdürülmesini tekrar emreder.

(Kâzım Çeçen, "Kırkçeşme Suları", *DA*, c. 25, İstanbul 2002, s. 476.)

Atatürk bulvarının yapımı sırasında yıkılan Kırkçeşmeler. Salt Araştırma, Ali Saim Ülgen Arşivi.

yirmi zirâ' arsayı ve kanavât-ı mezkûre ile cârî mâ-i lezîz-i merkûmu (...)

Osmanlı taşrasında da büyük su tesislerine imzâ atan bürokratlar içinde Ankara'da Şeyhülislâm Mehmed Efendi'nin, Bursa'da Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin, İzmir'de Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa ve Kethüdâ Osman Ağa, Antalya'da Karaman Beylerbeyi Murad Paşa, Kıbrıs'ta Ebubekir Paşa, Pertev Paşa, Ahmed Paşa ve Silahtar Ağa'nın kurdukları vakıf suları sayılabilir.

Bâzı örnekler:

1- Sokollu Mehmed Paşa'nın 21 Nisan 1574 târihli vakfiyesinde Eyüp Câmii yakınında dârülkurrâ, türbe ve çeşmeler; Mekke'de dârüşşifâ, çeşme, bent ve sebiller; Kâğıthâne ve Ayazma-başı denen mahallerden İstanbul'un muhtelif mahallelerine getirdikleri sular ve yaptırdığı sebil, su kuyusu, hazne çeşmeler; Lüleburgaz, Bosna, Halep ve buralara bağlı sair yerlerde yaptırdıkları, çeşme, sebil ve su yolları.⁴

2- Ayşe Sıdika bint-i Abdulfettah'ın 1867 târihli vakfiyesinde; vakfettiği 150 bin kuruşun yıllık neması ile, diğer hayır hizmetlerini ifâ ve senede dört yüz kuruş ayrılarak Çarşamba Pazarı civarında Beyceğiz Câmii bitişiğinde bulunan çeşmenin tâmiri ve senede yüz kuruş ayrılarak Çırçır Mektebi'nde bulunan su kuyusunun tâmirinin ya-

pılması şart koşulmuştur. Ayrıca vakfın gelir fazlası ile aylık elli kuruş harcana-rak Karakulak Suyu olarak bilinen sudan getirtilerek Meşîhat'ta ve Fetvâhâne'de ikram edilmesi.⁵

3- el-Hac Ebubekir Paşa bin İbrahim'in 1748 târihli vakfiyesinde⁶ vakfettiği gayrimenkullerin geliriyle diğer hizmetleri hâricinde Kıbrıs'ta Tuzla şehrinde yaptırdığı su yolları ve çok sayıda çeşmelerinin bakım ve onarımının yapılması, görevli ücretlerinin karşılanması istenmiştir.

Ebubekir Paşa bin İbrahim'in, Kıbrıs'ta Tuzla kasabası dışında tespit edip ana su kanallarına îcar ödeyerek şehre getirdiği içme suyunun miktârı ve îcar bedellerini gösterir 1748 târihli kayda göre⁷ dokuz buçuk masura ve bir çuvaldız su, on yedi farklı çeşmeye akıtılmıştır.

el-Hac Ebubekir Paşa'nın, ayrıca 1755 târihli düzenlenen vakfiyesinde şu bilgiler yer alır:⁸ Mora'da, Tırapoliçe şehrinde Ceboli mevkiinde tespit edip çıkardığı altmışbir buçuk masura, bir çuvaldız suyu, şehirde bulunan câmi, çeşme, medrese ve muhtelif mahallere kanallarla götürerek vakfetmiş; bu hizmetlerin görülmesi için tâyin olunan görevlilere su yolu üzerine kurduğu üç değirmenin gelirinden ücret ödenmiştir.

4- Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, 1654 târihinde bir

vakfiye düzenlemiştir. Abdulaziz Efendi, vakfettiği çok sayıda gayrimenkulün gelirinin bir kısmını su hizmetlerine tahsis etmiştir. Bursa Uludağ'da Ayıalanı mevkiinden şehre su getirmiş, bu suyu, şehirde yaptırdığı veya tâmir ettirdiği 40 adet çeşmeye, üç adet maksime, dört adet şadırvana, bir adet küpe, dört adet hamama ve üç adet havuza akıtmıştır. Bu çeşme, şadırvan, maksim, hamam ve su yollarının zamanla ortaya çıkan bakım ve onarımlarının yapılması için görevliler tâyin etmiş ve görevli ücretlerini karşılamıştır.⁹ Vakfiyede, suyun akıtıldığı bütün çeşmeler, şadırvanlar ve havuzlar, hamamlar bütün adres bilgileri ile ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

5- Fâzıl Ahmed Paşa'nın 1678 târihli düzenlenen vakfiyesinde¹⁰ İstanbul, İzmir, Rumeli, Ukrayna ve Girit'te vakfettiği gayrimenkullerin gelirinden diğer hizmetleri hâricinde İzmir'de yaptırdığı 55 adet çeşme, 7 adet su haznesi ile iki adet şadırvanın bakım ve onarımlarının yapılmasına, görevli ücretlerinin karşılanmasına kaynak ayırmıştır.

6- Mürselli İbrahim Ağa, 1307/1889 târihli vakfiyesinde, Ödemiş Yeni Câmii civârında yaptırdığı sebilhâneye haziran başından ağustos sonuna kadar her gün yeteri kadar kar konulmasını, kasaba hâşimânesindeki mahpuslara aynı aylarda cuma ve pazartesi akşamları birer denk kar verilmesini, ayrıca câmii civârındaki leyleklerin beslenmesi için senelik yüz kuruş verilmesi şartını koymuştur.¹¹

Su yollarının bakım ve onarımında, özellikle içme suyu temin edilmesi ve iskân mahalline getirilmesi noktasında başta İstanbul olmak üzere bütün Osmanlı şehirlerinde vakıfların büyük rolü olmuştur. Bir vakıf tarafından destek görmeyen su yollarının, çeşmelerin zamanla metruk kaldığına şahit oluyoruz. Tekirdağ Belediyesi'nin 23 Haziran sene 1309/5 Temmuz 1893 târihli raporunda, "Ermeni mahallâtından Çekdirebayırı'ndaki çeşme su yollarının bozukluğu ve vakıfları olmaması hasebiyle kırk seneyi mütecâviz metruk bir hâlde iken..." denilmektedir.¹²

İstanbul'da, halkın su ihtiyacını karşılamak üzere yapılan çok sayıda çeşme ve sebillerin de vakıfların finansal desteği ile yapıldığını biliyoruz.

YAZ GÜNLERİNDE SOĞUK SU DAĞITAN VAKIF

ATÂULLAH Efendi, ünlü şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin talebesiydi. Ayrıca Sultan II. Selim'e, Manisa'da şehzâdeliği sırasında hocalık yaptığı için kendisine "Hâce-i Sultânî", yâni "Sultânın Hocası" deniyordu. Ömrü millete hizmetle geçmişti. Şimdi ise hasta döşeginde her fânî gibi ölümü bekliyordu. Yanında bekleyenlere kısık bir sesle son hatırlatmasını yapıyordu:

- Vasiyetim yazılıdır. Yerine getirilmesini arzu ederim. Vakfımızın su dağıtma işi aman ihmal edilmesin! Sıcakta buz unutulmasın! Çünkü insanlara su dağıtmak çok sevaptır. Duâ almaya vesîle olur.

Bu hatırlatmaların ardından Atâullah Efendi'nin gözleri doldu. Hiçkırımıyordu; ama bembeyaz sakallarından aşağı süzülen

damlalara da hâkim olamıyordu. Bir iki cümle daha kurabildi güçlülle:

- Hocam Ebussuud Efendi'den duymuştum. Buyurmuşlardı ki "Bir zaman gelecek bir bardak suyu bile insanlara parayla satacaklar." O günlere kalmayalım diye hep duâ ettim.

Ve bu mübârek zâtın vasiyetinde, vakfının su ile ilgili kısmında şu ifâdeler yer alıyordu:

"...Söz konusu yere bir sebil yapıla. Burada yaz mevsiminde buzlu veya karlı soğuk su buldurula. Gelen geçen her susuza vakfın aldığı bardaklarla Allah rızası için ikram edile."

⁹ Atâullah Efendi bin Şemseddin Vakfı, İstanbul'da 1571 târihinde kurulmuştur.

¹⁰ Tarihte İlginç Vakıflar, ed. Mehmet Fatih Müftüoğlu, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2012, s. 27.)

Üsküdar su yolu haritasından bir kesit, TIEM 3336.

Su tesisleri için vakıflar kurulduğu gibi, başkaları tarafından kurulan tesislerin bakım ve onarımı için de vakıflar kurulmuştur. Buna bir örnek olarak, Mü'min Ali Ağa, Kumkapı'da Çadircı Ahmed Mahallesindeki Bali Paşa Çeşmesi'nin tâtiri için vakıf kurmuştur.¹³

Osmanlı arşivinde su yollarının bakım ve onarımı konusunda çok sayıda belge vardır.¹⁴ Ayrıntılı muhâsabeleri tutulmuştur. Burada bâzı örnekleri verelim:

Zilkâde 1004/Haziran 1596'da Aya-sofya Câmii evkâfına ait olan Kırkçeşme su yollarının Küçükköy kısmında bakım ve onarımı yapılmış, karizleri tahliye edilmiştir. Bu çalışma için yapılan harcama kalemleri tek tek verilmiştir.¹⁵ Yine, Kırkçeşme Suyu'nun bâzı lağım ve künklerinde zamanla çamur birikerek göl meydana geliyor, bu durum suyun ziyan olmasına sebep oluyordu. Muharrem 1263/Ocak 1847'de çamurun temizlenmesi, su yolunun tâtir ve bakımı için yaklaşık 20 bin kuruş civârında bir masraf tahmin edilmiştir. Fâtih, Bayezid, Ayasofya su yollarının sur hâricinde kabristan dâhilinden geçen kısmında demir boru döşenerek tâtir ve bakımı yapılmıştır. Bunun için 7133 kuruş harcama yapılmıştır. Bu harcama, 1322 yılı Evkâf-ı Hümayun bütçesine

dâhil edilmiştir.¹⁶

İstanbul dışındaki şehirlerin su temini ve su yollarının tâtiri çoğu zaman vakıfların desteği ile yapılmıştır. Meselâ Şuhud kasabasına gelen Dedem Suyu denilen mâ-i leziz, yâni içme suyu yolları için nakit vakfı kurulmuştur.¹⁷

1860'da Söğüt'te (Bilecik) bulunan Ertuğrul Gâzi türbesine 3 saatlik mesâfeden su getirilmiş, kaynağından îtibâren su yollarının bakım, onarım ve inşâsı yeni baştan elden geçirilmiştir.¹⁸

Rüstempaşa Vakfı'ndan Yalaka-bad'da (Yalova) câmi ve mektebin su yollarının tâtirine 85 bin kuruş keşif bedeli çıkarılmış ve icrâsına gidilmiştir.¹⁹

Bağdad Beylerbeyi'ne gönderilen 28 Rebülâhir 976/20 Ekim 1568 târihli hükümde belirtildiğine göre, Hz. Ali'nin âsitâne-i mukaddeselerinde eskiden beri cârî olan suyun kârizi harab olmuş ve yeterince kaynak ayrılarak tâtir edilmiştir. Tâtire ihtiyaç duyulduğunda yapım masraflarını karşılamak üzere bâzı dükkânlar binâ edilerek vakfedilmiştir.²⁰ Bu sudan bâzı kimseler su alıp kendi mülklerine akıtmak istediklerinde su gelmiyor, zorluk çekiliyordu. Bunun üzerine gerek vakfı gerekse "kâriz"i gözetmek için iki kişi nâzir ve mübâşir tâyin olmuştur. Gönderilen

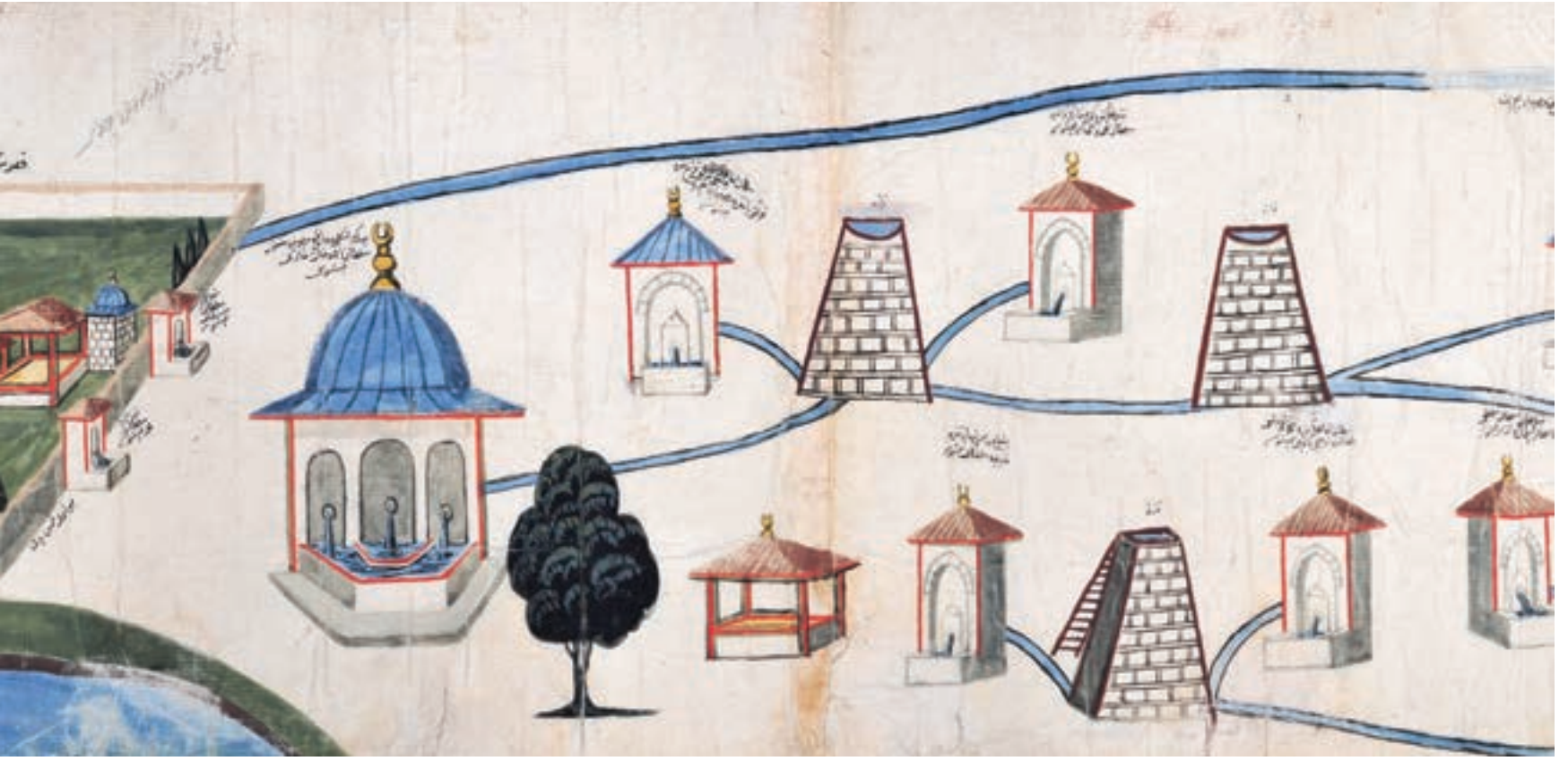
hükümde suyun kârizinden hiç kimse-nin su almaması, ark çıkarmaması ve tâtire ihtiyaç duyulduğunda da vakıf dükkânların gelirinden harcanmak üzere tâtir ettirilmesi istenmiştir.²¹

9 Temmuz 1296/21 Temmuz 1880'de Nevşehir'de İbrahim Paşa'nın inşâ ettiği vakıf çeşmelere gelen su künklerini bâzı müslim ve gayrimüslim (Hıristiyan) şahıslar kırarak evlerine, arâzi ve bahçelerine su almak sûretiyle halkın müzâyakaya düşmesine sebep oluyorlardı. Ayrıca evlerinde zahîre ve çamaşır yıkıyorlardı. Bu durumun önüne geçmek üzere, su yolcu evleri tek tek kontrol edecek, bu tür "hakk-ı sâkî" olmayan kimselerin usûlsüz aldığı sularını kapatacak, su taksimi olan mahallere demir kapak konulacaktı.²²

Turgutlu'da tesis edilen bir vakfiyede, câmi çevresinde ve çarşılarda bulunan bütün çeşmelerin bakım ve tâtirlerinin yapılması, kasaba civârındaki kuyuların îslâhı ve temiz tutulması isteniyordu.²³

Hâfız Hüseyin bin Hasan 1867 târihli vakfiyesinde, Selanik'te vakfettiği kahvehânenin gelirinin diğer hizmetleri hâricinde kahvehâne yanında olan sarnıcın su yollarının ve şehirde bulunan elli adet çeşmenin bakım onarımlarına sarf edilmesini şart koşmuştur.²⁴

Finansman yöntemine gelince Osmanlı vakfiyelerinde kullanılan yöntemlere bakıldığında, vakfedilen gayrimenkulün îcâra verilmesi en yaygın yöntemlerden biridir. Kirâ gelirleri vâkıfın tahsisatlarına harcanmaktadır. Para vakfedildiğinde ise yaygın olanı kredi kullanılarak yıllık nemâsının vâkıfın tahsisatlarına harcanmasıdır. Mâlûm olduğu üzere, nakit vakfının işletilme sistemi bellidir. Şer’î muâmele yapılarak “kefil bi’l-mal ve rehn-i kavî” alınarak ihtiyaç sâhibi esnaf, zanâatkâr vd kişilere kredi açılmasıdır. Nakit vakfının diğer bir işletilme yöntemi ise vakfedilen para ile gayrimenkul alınarak kirâyâ verilmesi usûlüdür. İstanbul ve çevresinde tâmir ve bakım işlerinde kullanılan yöntemlerden biri de

vergi muâfiyeti idi. Tanzîmat’tan önce su yolu üzerindeki köylere vergi muâfiyeti karşılığında su yollarının tâmir ve bakımı yaptırılıyordu. Tanzîmat sonrası ise uygulama köylerin vergilerini Mâliye Nezâreti tahsil edecek, yapılan masraflar ise Evkâf-ı Hümâyûn hazînesinden karşılanacaktı.²⁵

II. Meşrûtiyet’in îlânından sonra (1908) Su Nezâreti tekrar Evkaf Nezâreti’ne devredildi ve daha sonra Miyâh-ı Vakfiyye Müdüriyeti (Vakıf Sular Müdürlüğü) olarak yapılandı. Evkaf Nezâreti’nin 1912 târîhli teşkilât nizamnamesinin 12. maddesi ile Nezâret’in merkez teşkilâtlarından olan “İnşaat ve Tâmirat Müdüriyeti-i Umûmiyesi”ne bağlı bir müdür, yeteri kadar su mühendisi ve kâtiplerden meydana gelen

ve İstanbul’a akan vakıf suların bakım ve onarımından sorumlu “Miyâh-ı Vakfiyye İdâresi” (Vakıf Sular İdâresi) kurulmuştur.

Vakıf sular, klasik statüleriyle Cumhûriyet dönemine kadar gelmiş, 28 Nisan 1926 târihinde kabul edilen 831 sayılı Sular Kânûnu ile su vakıfları, gelir kaynakları ve bu amaçla vakfedilen bütün mal varlığı ile birlikte belediye ve köy ihtiyar meclislerine devredilmiştir. 1 Ocak 1933 yılında, İstanbul Sular İdâresi kurulduktan sonra vakıf sular bu idâreye bağlanmıştır. Böylece yüzyıllardır şehirlerin su ihtiyacının karşılanmasında en önemli aktör olan vakıflar, Cumhûriyet döneminde işlevini yitirmiş, su hizmetleri tamâmen kamu kurumlarının uhdesine bırakılmıştır.

¹ VGM, Dersâadet ve Civârındaki Sular ve Çeşmelere Âit Defter, nr. 653; Kâzım Çeçen, *İstanbul’un Osmanlı Dönemi Su Yolları*, İstanbul 2000, s.101. Bu defterin İSKİ Vakıf Sular Arşivinde 13.5.1930 târihinde Latin harfleri ile tutulmuş bir nüshası bulunmaktadır. Defterin tamamını İstanbul Su Vakıfları konulu araştırmamızda yayımlayacağız.

² Bu araştırma sonuçları, *İstanbul Su Vakıfları* adı altında ve 10 cilt hâlinde yayına hazırlanmıştır.

³ İstanbul Müftülüğü Şer’iye Sicilleri Arşivi, Evkaf Müfettişliği, defter no: 289, sayfa no: 82-88.

⁴ Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivi defter no: 572, sayfa no: 27, sıra no: 20.

⁵ İstanbul Müftülüğü Şer’iye Sicilleri Arşivi, Mahfel-i Şer’iyye Mahkemesi, defter no: 24, varak no: 82-84; VGM, Vakıf Kayıtlar Arşivi, defter no: 610, sayfa no: 137, sıra no: 173.

⁶ VGM, Vakıf Kayıtlar Arşivi defter no: 737, sayfa no: 11, sıra no: 1.

⁷ VGM, Vakıf Kayıtlar Arşivi defter no: 737, sayfa no: 1, sıra no: 1.

⁸ VGM, Vakıf Kayıtlar Arşivi defter no: 737, sayfa no: 3, sıra no: 3.

⁹ Bursa Şer’iye Sicilleri defter no: B-130, sayfa no: 46; VGM, Vakıf Kayıtlar Arşivi defter no: 2163, sayfa no: 60-61, sıra no: 45.

¹⁰ VGM, Vakıf Kayıtlar Arşivi defter no: 580, sayfa no: 140, sıra no: 78.

¹¹ VGM, Vakfiyeler.

¹² BA, A. MKT. MHM. 531/9.

¹³ İMŞSA 26/36/110-a’dan aktaran Hüsnü Koyunoğlu, “Sosyal Politika Açısından Vakıflar: 17. Yüzyıl İstanbul Uygulaması”, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2002.

¹⁴ Bkz. Said Öztürk, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde İstanbul’un*

Târîhi Su Yolları Muhâfaza ve Bakımı I-II, İstanbul, 2006.

¹⁵ BA, Maliyeden Müdevver, nr. 4517, s. 39 vd.

¹⁶ BA, İ.EV, nr. Za 1326-2.

¹⁷ BA, Cevdet Belediye, nr. 1175.

¹⁸ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara, 1995, s. 197.

¹⁹ BA, A.AMD, nr. 87/26.

²⁰ BA, Mühimme Defteri, nr. 7, hüküm nr. 2316.

²¹ BA, Mühimme Defteri, nr. 7, hüküm nr. 2316.

²² BA, Y.PRK.LUM, nr. 103/1.

²³ VGMA, Yunus bin İsmail 1242:609/108-109; Nazif Öztürk, *age*, s. 44.

²⁴ VGM, Vakıf Kayıtlar Arşivi Defter no: 989, sayfa no: 62, sıra no: 49.

²⁵ BA, İrâde Meclis-i Vâlâ, nr. 1767. Ayrıca bkz. İrâde Meclis-i Vâlâ, nr. 192.